

Krvavé sonety P. O. Hviezdoslava

John Minahane

Nad zemou v letku utkvel na krielach
posupný démon, v pravej hlaveň vojny,
z nejj, zmáchav ňou, plam šlahol dvojný, trojný..
a k zemi vzal sa splývať v pramenách,

iskriaci síru, meteorov prach —
Rod ľudský dlho spal už nepokojný:
i strhol sa! — živ sudbinej vtom trojny
zrel, úžas v očiach, v údoch mrazný strach.

Kam dieť sa, Bože!?! (zúpel). K spásu vrátka
kde? rokľa v bralách, zápač pralesa
či morská choboť, loďka čo jak vratká
za útočište?... Ale kryje sa
nadarmo v svete; všade ľudská jatka:
či tvrdí či oceán či nebesá!

(*Krvavé sonety*, č. 3)

A dreadful demon soared above the earth,
holding a warhead; resting on his wings,
he shook the weapon - two, three flames came forth...
then flew off downwards to corrupt the springs,

scattering sulphur sparks and meteor dust.
The race of men, who'd long had troubled dreams,
was torn awake! - they saw fate's jaws wide-thrust;
shock filled their eyes and terror gripped their limbs.

Where to take flight!?! What exit, Lord? (they wailed).
What fissure in the rocks, or strip of shore,
or jungle shade, or ship (however frail)
for refuge? None! - no cover any more!
The human slaughterhouse is everywhere:
on earth, upon the ocean, in the air!

(*Bloody Sonnets*, č. 3)¹

1 Hviezdoslav, *Sobrané spisy*, Sv. 9, Turčiansky Sv. Martin, 1949, č. 208; Pavol Országh Hviezdoslav, *The Bloody Sonnets*, prel. John Minahane, Literárne informačné centrum, Bratislava 2018, s. 24.

Často dostávam otázku, čo je na slovenskom básnikovi Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi a jeho *Krvavých sonetoch* také dôležité. V skratke by sa dalo odpovedať takto: už v roku 1914 si dokázal predstaviť, že svet pohltia plamene.

Tento obraz pochádza z dialógu, ktorý sa mohol v roku 1918 odohrať medzi „spokojným občanom“ a napríklad protivojnovým básnikom a novínárom Karlom Krausom:

OPTIMISTA (*chce si zapáliť cigaretu*): Zaujímavé, ani jedna zápalka nehorí.
VYRÝVAČ: To pre to ultimátum Srbsku.

OPTIMISTA: Vravím, ani jedna zápalka nehorí!

VYRÝVAČ: Vravím, to preto, lebo sa podarilo založiť svetový požiar!

OPTIMISTA: Je aj v tom nejaká súvislosť?

VYRÝVAČ. Práve v tom. Čohokoľvek sa v každej chvíli dotýkame, nič nezostalo nezmenené, znútra i zvonka, hodnotou i cenou. Keby v roku 1914 bol žil štátnik, ktorý by bol mal toľko predstavivosti, aby vedel, že v roku 1918 nebude horieť ani jedna zápalka, nebol by to so svetom urobil. Bol by videl aj vojnu, ktorú sa chystal vyhlásiť, a navyše mier, do ktorého prerastie a bude sa stupňovať všetka bieda.

(Karl Kraus, Posledné dni ľudstva, Tatran, 1987. Piate dejstvo, 49. scéna)

Štátnici v roku 1914 nevedeli predvídať, a ani básnikom to nešlo o nič lepšie (Karl Kraus o tom hovoril často a kvetnato). Hviezdoslav bol však iný. Nebol to jediný básnik, ktorý sa už v prvých mesiacoch vojny profiloval ako protivojnový, ale podľa mojich vedomostí bol zo všetkých najpôsobivejší. Od Írska po Rusko som nenašiel iného básnika, ktorý by prekonal uvedomelosť *Krvavých sonetov*.

Dank dem Schicksal, Volk in Waffen, / Deutschland gegen alle Welt! („Ďakuj Osudu, ľud v zbroji: / Nemecko proti svetu!“), volal výnimočný symbolista Richard Dehmel. *Now God be thanked, who has matched us with his hour, / And caught our youth, and wakened us from sleeping* (Ďakujme Bohu, že pri nás stál / že nás prebudil a mládež podržal), povedal anglický básnik Rupert Brooke. Ide o typické reakcie na prvé mesiace vojny. Hviezdoslav však presne takéto reakcie považoval za zradu náboženskej i svetskej európskej kultúry. Boli výsmechom kresťanstva aj osvietenstva.

Nie v roku 1918, ani v dvadsiatych či tridsiatych rokoch, ale hneď na samom začiatku, v auguste alebo septembri 1914, Hviezdoslav pochopil, že prvá svetová vojna je katastrofou pre civilizáciu, že zničí kultúru. Rozhodol sa opísať, čo znamená, že „*národ oboril sa na národ s úmyslom vraždy, s besom skaziteľa*“ (Sonet č. 4). V cykle 32 sonetov predstavuje mnohoraké argumenty a úvahy. Sonet je literárna forma, ktorá sústreďuje energiu a silne sa zameriava na jednu či dve témy a pre jeho zámery sa ukázal ideálny.

Svojmu dielu dal geniálnu štruktúru. Možno ho vnímať ako dvojdielny cyklus, každý po 16 sonetov. V prvej časti vykresľuje obraz ničivého vplyvu vojny, najskôr na ľudské životy a materiálne výtoby, potom na náboženskú a svetskú kultúru. Od sedemnásteho sonetu začína skúmať možnosť, že je tu predsa len nádej a perspektíva lepšej budúcnosti. Hviezdoslav dúfa, že dokonca aj z tejto desivej vojny sa môže zrodiť pevný sociálny medzinárodný poriadok. No nechvejne čelí aj možnosti, že konečný mier sa môže len nevelmi líšiť od pokračujúcej vojny, bude to mier *Vae Victis* („beda porazeným“) a časom sa ukáže, že je to „beda víťazom!“ (Sonet č. 18). Toto hľadanie nádeje však nijako nenarúša integritu jeho protivojnového protestu: iste, u predstaviteľa utláčaného národa je hádam ľudské, že sa na tým zamýšľa.

Prípadne možno tvrdiť, že v cykle sú namiesto dvoch hlavných tém v skutočnosti až štyri, zhruba zastúpené štyrmi blokmi po osem sonetov. Celý cyklus však tvorí integrálny celok. Každý sonet v ňom má svoje miesto. Zameriam sa na prvé tri, ktoré vzbudzujú nájostlivé otázky. Prvý sonet otvára tému „spev o krvi“, ale hovorí o nej výlučne v pozitívnom zmysle: dievča sa pýri, zasnenému dieťaťu zružovali líca, veštcovi horí čelo. Krv sa ukladá do všetkých zákutí tela „jak vzácny mušt“, krv poháňa všetučkú tvorivú prácu... Len posledné slovo prvého verša (*mäsiari*) odrazu rozbije harmóniu a navodí zlovestné myšlienky: „Či myslia na to kedy mäsiari?“

Hneď v druhom sonete zistíme, že básnik sa nechystá hovoriť o kráse či prínose krvi. Napriek tomu sa témy nevzdáva, reťaz pozitívnych myšlienok sa prepletá väčšinou básne. Dynamickú krv spája s kľúčovým obrazom kľúčiaceho zrna (v cykle sa opakovane objavujú obrazy siatia a žatvy obilia). Hviezdoslavova predstavivosť spája krv so slnkom. Hoci svojej skutočnej téme sa spočiatku vyhýba, v posledných, výbušných veršoch ju odhalí: zaspieva o krvi preliatej v hneve, čo sa valí ako povodeň, doslova ako prírodná katastrofa.

Zaujíma ma hlavne Sonet č. 3, základný stavebný kameň tejto skladby. Ak ho chceme oceniť, musíme sa na vojnovú poéziu, ktorá, slovami nemeckého zostavovateľa antológií Carla Busseho, prepukla v auguste 1914 „ako búrka a jarná povodeň“, pozrieť trochu z diaľky.

Najlepší básnici po celej Európe podľahli vojrovej horúčke. Guillaume Apollinaire vstúpil do francúzskej armády, hoci ani nebol francúzskym občanom a nemusel to urobiť. Richard Dehmel vstúpil do nemeckej armády až ako päťdesiatjedenročný a teda bol mimo povinnosti narukovať. Francis Ledwidge sa dobrovoľne prihlásil do britskej armády, hoci povinnosť narukovať sa nevzťahovala ani na Írov a napísal verbovaciu báseň (“The Call to Ireland”/“Volanie Írska“), kde vojnu prirovnal k takej nevyhnutnej práci ako orba. Rakúšan Anton Wildgans slúžiť nemohol, lebo trpel srdcovocievny ochorením, tak si to vynahradil básňou s názvom *Vae Victis*, pri ktorej tuhne krv v žilách (Hviezdoslav jeho pohľad na vec otvorene

odmieta hneď v dvoch *Krvavých sonetoch*). Dokonca aj Rainer Maria Rilke prispel k horúčke dielom *Fünf Gesänge (Päť spevov)*. Zoznam nadaných básnikov, ktorí živilí vojnové nadšenie, je dlhý. Ich diela pritom tvorili len drobný zlomok skutočne ohromného prívalu „vojnovej poézie“, poväčšine paškvilu plného klišé.

Veršovanie nikdy predtým ani potom nezažilo taký rozmach. Podľa istého nemeckého zostavovateľa antológií len v auguste 1914 vzniklo v nemečine jeden a pol milióna básní. Tieto zástupy básnikov sa vracali k niektorým tradičným témam a často sa obracali k Bohu. V 19. storočí sa mnohí významní básnici od kresťanstva dištancovali (platilo to pre Anglicko rovnako ako Nemecko), ale vojnovú poéziu z roku 1914 sprevádzal návrat kresťanského Boha. Básnici mu ďakovali za vojnu ako za dar, napríklad aj vyššie citovaný Rupert Brooke. A nad to všetko Boha verbovali alebo povolávali, aby tej či onej krajine vo vojne poskytol oporu. Môžem citovať veľavravné dvojveršie z ranej vojnovej básne od anglického duchovného, reverenda R. Rossa: *Defend the Right, Thou God of Might! Our "God of Battles" be! / O'erwhelm our foes, we humbly pray, in air, on land, on sea. (Bráň naše právo, Bože mocný! Buď vojny našej Bohom! / Vo vzduchu, na zemi, mori, vzdoruj našim nepriateľom)*.

Hviezdoslavovi, ktorý zostal napriek osobným krízam oddaným kresťanom, sa toto všetko bridilo. Sám pri opise vojny nápadito využil najbohatší zdroj negatívnych obrazov v európskej kultúre: peklo. On v nej nevidel žiadnu božskú inšpiráciu ani pomoc. Práve naopak, spájal si ju s peklom.

V Sonete č. 3 je intrigánom, ktorý vojnu na počiatku podnecuje, hrozivý démon. Je to autentická vojenská postava, zúčastňuje sa na ozbrojenej akcii. Lenže nebojuje na žiadnej konkrétnej strane, bojuje proti všetkým. Strieľa na ľudstvo zo vzduchu, chce infikovať a zničiť najvzácnejšie zdroje ľudského života.

Zaujímavé je, že je to letec, niečo ako vojenský pilot. Až tu sa skutočne začínajú *Krvavé sonety* a zdá sa, že básnik dovidí za túto vojnu aj na tie nasledujúce, na hrôzy, ktoré prišli v našich časoch. Keď dnes čítame posledné verše Sonetu č. 3 (*nadarmo v svete; všade ľudská jatka: / či tvrd' či oceán či nebesá!*), už vieme, čo vtedy len dozrievalo. Letecké útoky sa začali až v roku 1915, hoci sa pripravovali už niekoľko rokov predtým. Noviny prinášali články o vývoji vzdušných síl. Hviezdoslav takéto správy istotne čítal a informácie z nich si vďaka svojej silnej predstavivosti dokázal názorne premietnuť.

Prvá svetová vojna znamenala nástup najstrašnejšej podoby novodobého boja, leteckého bombardovania. V roku 1916 sa jeho potenciál už prejavil: aspoň dva razy sa totiž stalo, že posádka na jedinej misii zabila sto ľudí. Skutočné „ľudské jatky“ však prišli až s druhou svetovou vojnou a vojnami v Kórei a Vietname/Kambodži. Niekoľko rokov predtým, ako som napísal tieto riadky, sme videli kruté zbombardovanie mesta Aleppo, čo naša politicko-kultúrna sféra veľmi odsúdila. Azda ešte krutejšie bolo, keď mesto Rakka zrovnali so zemou, hoci toto už v našej politicko-kultúrnej sfére od-

súdil málokto (akceptovať čosi také je hrozivé). – Hviezdoslav ďalej začína znázorňovať vojnu obrazom génia, ktorý presahuje aj obrovskú katastrofu, čo podnietila jeho poéziu. V pozornom čitateľovi *Krvavé sonety* vzbudia nepokoj.

Priebeh Hviezdoslavovho verša je oproti klasickému sonetu menej stály. Náhle sa menia perspektívy, rozprávač a jeho štýl. Sonet č. 3 začína opisom démona: produkuje ohromné, teatrálné efekty, ale (ako vojenský pilot) pritom sám nič necíti. Šiesty verš s týmto obrazom kontrastuje, obracia sa k ľudskému pokoleniu a ľudskosť vyjadruje pocitmi: ľudstvo cíti nejasné obavy, odrazu príde šok, a keď sa naplno prebudí do reality vojny, zhrozí sa. Nasleduje nával priamej reči, prichádzajú horúčkovité otázky a objavuje sa apel na Boha, aby ľudom dovolil uniknúť katastrofe. Vzápätí prichádza stručná, jasná a nekompromisná odpoveď rozprávača: nedá sa jej uniknúť.

Hviezdoslav obratne dodržiava komplikovanú schému rýmov petrarcovského sonetu, pričom v mnohých štvorveršiach i dokonalých samostatných veršoch ukazuje, že zvláda vznešenú a suverénnu dikciu klasického sonetu. Vo väčšine *Krvavých sonetov* však dochádza k náhlym zmenám tempa, rytmu a zvuku, priebeh komplikujú citoslovcia, výkriky, pokriky, parentézy, modlitby, frázy zosobňujúce gestá, prerušené reťazce myšlienok, otázok... Toto všetko možno odôvodniť tým, ako prebieha myslenie. Nič z toho sa tu neobjavuje bezdôvodne a nič z toho nebrzdí mocný prúd poézie. Povedal by som, že ide o výrazne moderný štýl výpovede: Hviezdoslav, ktorého mnohí pokladajú za nemoderného, a je o ňom známe, že literárnymi výstrelkami svojej doby pohrdal („*Nerozumiem dekadencii, symbolistom, veristom ani futuristom.*“), ho sám originálnym spôsobom objavuje.

Pokúsil som sa vyjadriť aspoň ten prenikavo najvážnejší odkaz od tohto neznámeho právnika, ktorý žil v malom odľahlom mestečku Rakúsko-Uhorska a bránil najlepšie európske tradície tak, ako ich chápal: kresťanský humanizmus, konštruktívnu prácu, demokraciu, humánnu sociálnu politiku, toleranciu, vyhýbanie sa krviprelievaniu, vzájomnú úctu medzi jednotlivými národmi a ich slobodný rozvoj... Nihilisticky bezhlavý skok do násilia to všetko ohrozil. A pozorný čitateľ *Krvavých sonetov* sa opäť pozastaví nad tým, o koľko prežili nielen prvú svetovú vojnu, ale aj živú spomienku na ňu.

Z ANGLICKÉHO ORIGINÁLU PRELOŽILI MARIANNA BACHLEDOVÁ A ANDREJ ČIERNY